
 Dr. Fr. Zbašnik / Ivan Cankar v pismih

V nekem tretjem problemu acta še niso povsem rešena. Nalogo sintakse je Miklošič pojmoval kot nauk o pomenu besednih vrst in oblik. O stavku je govor le pri brezsubjektnih, pa primeri so tudi v stavkih. S tem je Miklošič ustvaril poseben tip sintakse, ki služi nekaterim še v najnovejšem času za vzor, n. pr. zadnji nemški znanstveni sintaksi prof. Behaghela. Ne more pa biti dvoma, da mora biti tudi stavek kot tak predmet filološkega študija.

V vprašanju starosti glagolice in nepristnosti nekih staročeških spomenikov (Kraljedvorskega rokopisa i. dr.) je bil Miklošič mnenja, ki se je pozneje po študijah še drugih dognalo do kraja. Ostale nadaljnje podrobnosti moram opustiti.

Končavam! Mislim, da sem dovolj orisal splošnočloveško monumentalnost Miklošičevega znanstvenega dela ter še vedno neprestajajočo korist tega za slovanske narode, ki jim je v njih kulturnem razvitku ne le potrebno, gojiti bistveni znak svoje narodne individualnosti, materin jezik, temveč morejo nahajati v onem delu celo znanstveno oporo in migljaje za svojo vedno večjo in ožjo strnjeno. Videli smo tudi, kako je prevevala Miklošiča prava ljubezen do lastnega rodu od mladih nog pa do starosti. Zato ne more biti govora o njegovi dostojnosti, da se mu odkrije spomenik. Narobe, le mi sami moramo biti ponosni, da je to naš človek in da mu moremo na ta način izkazati svojo ljubezen in spoštovanje. Največjemu dosedanjemu slovanskemu jezikoslovcu, našemu velikemu Miklošiču na veke *S l a v a !*

Dr. Fr. Zbašnik / Ivan Cankar v pismih

Tisti čas, ko sem bil urednik «Ljubljanskemu Zvonu», v letih od 1905. do 1909. torej, sem bil s Cankarjem v dokaj živahnih pismenih stikih. Prav to, da so se začela zadnji čas objavljati razna njegova pisma, me je vzpodbudilo, da sem zvršil, kar sem že dolgo nameraval: potrudil sem se v podstrešje in privlekel tam iz prahu in strešnih odpadkov različna pisma in dopisnice na dan, ki sem jih bil dal zaradi pomanjkanja prostora pred dvajsetimi leti prenesti gori. Neverjetno, koliko je bilo tega blaga iz omenjene dobe! Reduciral sem ga nekako na eno desetinko, a vendar ga je še obilo. Mogoče, da pregledam vse to še kdaj natančneje, zdaj mi je šlo pred vsem za to, da odberem, kar je Cankarjevega. Dasi se je tekom let bržčas marsikaj izgubilo, se je vendar od Cankarja ohranilo še 51 dopisnic in 40 pisem. Razglednic tu ne štejem.

Po večini se sučejo vse te dopisnice in vsa ta pisma v prvi vrsti kajpakda okoli tistih nesrečnih kronik, ki jih je v onem času Cankarju, pa tudi meni, tako zelo primanjkovalo in ki je uprava «Narodne Tiskarne» tako strašno štedila z njimi, vendar pa je vmes nadrobljenega marsikaj takega, kar za literarnega historika ni brez pomena. Kdor bi hotel v moji posesti nahajajočo se Cankarjevo korespondenco uporabiti, oziroma izkoristiti, naj se oglasi, prepustim mu vse gradivo rade volje. Meni zadošča, ako si pridržim kot nekak spomin tisto njegovo pismo, ki mi je poslal svojo sliko v njem, vse drugo je na razpolago. V sledečem se dotaknem iz te korespondence samo ene stvari, ki bi utegnila zanimati širše kroge.

Cankar napoveduje svoj prestop k «Domu in Svetu».*

Nekoč se je bil Cankar hudo lotil Aškercu. Mislim, da je bilo to v povesti «P o s l e d n j i d n e v i š t e f a n a P o l j a n c a», ki je izhajala z označbo «literarna povest» v «Zvonu» leta 1906. Jaz se gotovo nisem bal tudi Aškercu povedati resnice v obraz, dasi sem bil res proti vsakemu človeku po možnosti prizanesljiv. Briskiranje ni bila nikoli moja stvar, razen če me je kdo naravnost izzval k temu. Ko so vprizorili Aškerčeve znane tri enodejanke, me je bil naprosil — tistikrat je bil še on «Zvonov» urednik — da naj mu napišem o njegovih dramskih proizvodih oceno za list. Storil sem to, a ko je mojo kritiko prečital, se mu je zdela tako malo ugodna, da mi je s precejšnjo indignacijo izjavil, da je ne objavi. Čudno, da Aškerc kaj takega ni prenesel! Še bolj čudno pa, da je pri tistih njegovih dramah pokazal tako malo avtokritike! Šlo je pač z njim že tistikrat nizdol! No, tudi pozneje, ko sem bil «Zvonov» urednik že jaz, se nisem prav nič pomišljal, objaviti neko ostrejšo kritiko proti Aškercu, česar mi ni zameril samo on, temveč so mi hudo zamerili tudi nekateri drugi, tako n. pr. pisatelj Meško. Saj mogoče, da se s tisto kritiko sam nisem popolnoma strinjal, a stal sem na stališču, da urednik nikakor nima pravice, kritikom vsiljevati svojega naziranja. Če sem koga naprosil, da mi oceni to ali ono delo, potem sem mu dal popolno svobodo, da se izjavi o delu tako, kakor mu narekuje njegovo prepričanje. Kaj drugega pa je, če se kdo loti osebe pisateljeve! In to je bil Cankar napram Aškercu storil. Bil je podal tako točno fotografijo o njem, da ni mogel biti nihče v dvomu o tem, koga se stvar tiče. «Po

* Uredništvo priobčuje te odlomke pisem zaradi njih literarnohistorične pomembnosti, dasi se z nekaterimi izvajanji pisca ne strinja. — Op. ured.

Ljubljani hodi čokat mož» — tako nekako se je začel tisti odstavek, ki je bil po mojem čutu za Aškerca vsekakor osebno žaljiv. Kaj takega vendar nisem mogel dopustiti! Naj so bila Aškerčeva zadnja dela še tako slaba, da bi se osmešila njegova oseba, tega vendar ni zaslužil! Črtal sem torej nekaj stavkov.¹ To pa je Cankarja hudo pograbilo. V pismu z dne 28. marca 1906. mi piše med drugim: «Reči moram, da me je tista stvar s črtanjem (zaradi Aškerca, ki ga niti nikjer omenil nisem!) jako razjezila. Če bi bil v tistem prvem srdu imel denarja, bi bil vrnil honorar in zahteval rokopis nazaj. Jaz sem požrl (tudi v «Zvonu» že) marsikatero grenko, pa se nisem obesil. Ali ceni uredništvo Aškerca toliko višje od mene? Jaz ga cenim zadnja leta nižje od —.² Prostitucija je naravnost, kako hvalite vse vprek (in vsi hinavsko, v e d o m a hinavsko!) njegova zadnja, pod vsako mero banalna «dela»! No, vrag z njim!»

Kmalu nato sem se Cankarju še huje zameril, ker sem odklonil objavo nekega drugega njegovega rokopisa. V pismu z dne 31. marca 1906. me takole podaja:

«Zadnje poglavje Poljanca napišem, ker sem primoran. Seveda je to moja poslednja stvar, ki izide v «Zvonu».

Sitno mi je edino, da ste me opozorili šele tako pozno, kako stvari stoje. Ko bi bil vedel to prej, bi ne bil nadlegoval ne Vas, ne «Narodne tiskarne». Zakaj tega mi vendar nobeden ne bo pravil, da je honorar (NB: honorar na rokopis, n e predujem!) v znesku 70 K izdajateljem velike revije važnejši nego obdržanje dolgoletnega sotrudnika. Še slabša je bajka, da si «ne upate» objaviti «te satire» — in v moji noveli ni o satiri ne duha ne sluha! Apropos: če si «ne upate» — čemu pa ste šli potem po honorar? — Povedali bi mi bili naravnost in prej, da ste urednik k o n s e r v a t i v n e g a lista in stvar bi bila v redu. Moja krivda je, da nisem tega že sam razumel.

Kar se tiče Aškerca, vzemite na znanje, da ga nisem «poveličeval pred nedavnim časom», temveč da sem ga hvalil pred desetimi leti, t. j. leta 1896. kot dvajsetleten študent. Kaj je izdal do tistega leta in kaj pozneje, berete lahko v bibliografiji ...»

Dobri Cankar pač niti najmanje ni vedel, s kakimi težkočami se je bilo v tistih časih boriti v enem kot drugem pogledu uredniku «Ljubljanskega Zvona». Zakaj da sem šel po honorar navzlic temu, da dotičnega rokopisa nisem nameraval objaviti? Nemara

¹ To gotovo ni bilo v redu. Op. ured.

² Da ne bo zopet kdo razžaljen, ne zapišem dotičnega imena. Op. pis.

zaradi tega, ker sem se nadejal, da se bo dalo navzlic temu zanj kaj iztisniti! No, zdi se, da je potem Cankar vendar le pravo za-slutil. To bi se dalo sklepati iz pisma z dne 2. aprila 1906., ki se glasi takole:

«Velecenjeni gospod urednik! Vidim, da Vas je moje zadnje pismo užalilo in da ste mi v svojem srcu očitali nehvaležnost. Jaz pa ne bi rad, da bi se ločili na neprijazen način in zato Vas prosim oprostjenja, če sem v svojem srcu napisal neprimerno besedo. Osebno Vas visoko spoštujem in tudi vem, da ste storili zmirom, kar je bilo v nelepah razmerah mogoče storiti.

Potrebno pa je, da se razumeva v nekaterih stvareh. Najprej mi verjemite, da nisem «občutljiv»; občutljivost razodeva slaboto — in slab nisem. Če bi mi Vi rekli: «Črtal sem ti ta odstavek, ker je slabo stiliziran» — no, črtajte! Ampak: «Črtal sem ti odstavek, ker bi se ta ali oni čutil žaljenega» — to je popolnoma druga stvar! — Če bi rekli: «Te novele ne sprejemem, ker je slabo pi-sana» — res bi se jezil, toda jezil bi se nase, da je tako nenadoma zadremal v meni novelist. Ampak: «Ne sprejemem te novele zaradi njene satire, njene nemorale» — tudi to je popolnoma druga stvar! — To je namreč: nezmožnemu čvekaču (in koliko jih je!) črtate b e s e d o, meni, ki doslej nisem nezmožen, črtate m i s e l. V tem je ves razloček. Nerodnemu pisatelju zavrnete slabo mer-jen štifel, zavrnete mu satiro, ker je slabo pisana, meni jo za-vrnete, ker je — satira! Razumljivo je torej pač, da moj srd nima opravila z občutljivostjo.

Dovelj o tem. Kar se tiče «Slovana», bodite uverjeni, da tudi v njem ne boste več videli mojega podpisa. Z «Ministrantom» sem bil šel v neumno past in le žal mi je, da tá poštena povest maršira pod umazanin in cunjastim praporom...³

Če hočem pisati v kak slovenski list, mi ostane samo še «Dom in svet»; in najbrž bom pisal vanj.

Še eno misel, ki se je jako trdno ukoreninila v Vas, bi bilo treba omajati: to misel namreč, da list, ki nima «obzirov», ne more izhajati. Resnica je natanko onstran plota: «Zvonu» in vsakemu listu bi se godilo veliko boljše na tem in na onem svetu, če bi ne imel prav nič obzirov. Kaj ne vidite, da ste preobrnili naradni zakon? Publicistika ne s l u ž i občinstvu, temveč ga v o d i. Kaj mislite, da škoduje listu, če se kak rodoljub z dežele jezi nanj? Prav nič mu ne škoduje, zakaj kolikor bolj se «rodoljub z dežele» jezi, toliko pridneje bere; in sčasoma bo ljubil, kar je sovražil.

³ Na tem mestu izpuščam eno besedo. Op. pis.

«Zvon» pravijo, da je napreden list, celo edini napredni literarni list na Slovenskem. Kaj je torej njegova misija? Kaj je njegova dolžnost? Ali je njegova dolžnost, da zbira vse napredne, v prihodnost strmeče moči — ali pa je njegova dolžnost, da poslušča «rodoljube z dežele»? Ali je stvar urednikova, da pogumno goni, makar v «nedoglednost» — ali pa je njegova stvar, da krčevito navija zavoro? —

«Slovan» je cunja — nobeden ne bo zahteval od njega naprednosti in je ne bo iskal v njem; «Dom in svet» je konservativen list in ne skriva svoje konservativnosti, ampak o «Zvonu» pravijo, da ne izhaja zaradi dobička in da služi samo slovenski besedni umetnosti — kako je torej z njim?

Tudi o tem dovelj. Le to še rečem: če je že potreba, da brzdám svoj temperament, ga hočem brzdati javno in brez hinavščine.

Če je treba, da pišem konservativno, pišem rajši kar v konservativen list.

No, zdi se mi, da tudi vanj ne bom pisal. Moja kri je še premalo zvođenela.

Prosim Vas, da natisnete zadnje poglavje natanko tako, kakor Vam ga pošiljam. Drugače dobite popravek po § 19.; to mislim resno.

In še enkrat: oprostite, če sem Vas žalil in bodite prepričani, da sem Vam hvaležen za vse Vaše usluge. Z odličnim spoštovanjem udani Vam Ivan Cankar.»»

Ako prezremo nekatera pretiravanja in zadirčnosti, ki jih je Cankar včasih rad zagrešil, je vse, kar je povedano v tem pismu, jako lepo, logično in resnično — teoretično namreč. V praksi pa je bila stvar precej drugačna, kot si jo je Cankar mislil. Če bi bila meni tiskarna rekla: «Nam je vse eno, če ima «Zvon» petnajst sto ali pet sto naročnikov», ali: «Odmerjaj nagrade tako, kakor smatraš za primerno, nekoliko več ali manj potroška — vseeno!» o, potem bi bilo marsikaj drugače! Toda to se ni zgodilo in treba je bilo računati z dejanskimi razmerami. Prepričan sem: če bi bil tistikrat Cankar «Zvonov» urednik, bi bil postopal precej tako, kakor sem moral postopati jaz, ali pa bi po par mesecih ne bil več — urednik.

Zdi se, da je Cankar kolikor toliko iskal povoda za to, da bi mogel kreniti tja, kjer so mu obetali morda več, kot sem mu mogel dati jaz, a se je bal, da bi ga jaz ne obsojal zaradi tega. No, tako malenkosten jaz nisem bil! Saj sem vedel, da od tistih kronic, ki jih je zaslužil pri «Zvonu», ne more živeti. Zakaj bi si ne za-

služil tudi drugje kaj? Vse, kar sem si želel, je bilo to, da bi ostal še dalje «Zvonov» sotrudnik in pa da bi pač svoje najboljše stvari objavljaj v «Zvonu».

No, naposled se je zravvalo med nama vse zopet tako, da javnost niti slutila ni, kake divergence so bile nastale med nama.

Navedeno pismo je tudi zaradi tega zanimivo, ker veje iz njega navzlic krepkemu poudarku, s katerim uveljavlja Cankar v njem svoje prepričanje in svoja načela, vendar le tudi nekaj tiste lastne mu rahlo- in nežnočutnosti, ki nam pri mnogih njegovih spisih tako dobro deje. Zakaj jaz nisem niti povoda imel, da bi bil kdovekaj užaljen, niti nisem zaslužil tolike hvaležnosti, kakor mi jo izreka v tem pismu.

Dr. N. Preobraženski / Nova Rusija

10. Konstantin Fedin.

Konstantin Fedin je eden izmed «Serapionovih bratov», ki smo jih že omenili. Oče je hotel narediti iz njega trgovca, sin pa je končal gimnazijo s tem, da je pobegnil od hiše «po Volgi v čolnu s petimi rublji ter lovskim nožem v žepu» in se ni vrnil, dokler mu ni dal oče dovoljenja za nadaljnji študij. Obiskoval je potem univerzo v Moskvi, začetek vojne pa ga je našel v Nürnbergu na Bavarskem, kjer je «siromašno živel, se učil nemščine in pasel lenobo». Na povratku so Fedina prijeli in tako si je moral služiti kruh kot «Zivilgefangener Nr. 52» s petjem v potujočem opernem zboru. Po prevratu 1917. se mu je posrečilo vrniti se domov «med tolpo brezrokkih, šepastih, jetičnih, umirajočih» nekdanjih ujetnikov. Postal je komunist, rdeči konjenik, in se udeležil meščanske vojne, pozneje pa je pustil politiko. «Moja revolucija se je menda končala, zdaj imam težko krjižno polico in pišem». (Literarni zapiski, Petrograd, 1922.) Zdaj biva Fedin v Petrogradu. Natisnil je poleg treh knjig povesti («Raztrgano srce», «Ledina», «Ana Timofejevna») in zgodovinske dvodejanke «Bakunin v Draždanih» še roman «Mesta in leta». Roman je imel uspeh in nudi zanimivo sliko dveh različnih dežel, Rusije in Nemčije, pod istimi udarci (revolucija po izgubljeni vojni). Kritika hvali slikovitost dejanja, a splošni konstruktivizem (glavna naloga Serapionovih bratov) se menda ni posebno posrečil: vodilna nit se izgublja sredi obilice epizod. V zunanjem oziru piše Fedin akademično, pravilno ruščino brez modnih pretiranosti. Ostal je zvest realizmu. Povest «Vrt» (iz zbornika «Ledina», Petrograd, 1925) nudi lep vzorec tega realizma; povest je bila odlikovana s prvo nagrado vsakoletnega natečaja petrograjskega «Doma literatov». Vrtnarjeva drama dobiva v njej poleg osebnega tudi širši pomen usodnega srečanja dveh pokolenj. Pod sedanjimi razmerami bi lahko zaključil Fedin dejanje s prerokovanjem novega, še lepšega vrta novih ljudi, a moramo mu biti hvaležni, da ni pokvaril s tem obrabljenim zaključkom rahle ubranosti svoje povesti, kakor se je to že zgodilo številnim drugim pisateljem.